

ЈОВАН ПЕЈЧИЋ

ДУХ И ЗНАЧЕЊА УСМЕНОГ КОСОВА

Распони истраживања Валентине Питулић

Валентина Питулић већ три деценије исписује велику истраживачку књигу о српском народном књижевном стваралаштву Косова и Метохије од најстаријих времена до данас. *Саздаде се бела црква* четврто је дело у венцу њених научнолитерарних подухвата посвећених овој теми.

Прва у низу је књига *Семанџика божура* (2007). То је четвороделни ауторски зборник текстова чију тематику екскламативно одређује поднаслов књиге – „Усмено Косово”. У проблемској равни књиге разматрају се етнофолклорна и жанровска природа косовскометохијских народних предања и легенди, религијски архетип у народним песмама, религијски дуализам српских народних умотворина. На аналитичком плану, истражују се поствуковске варијанте старосрбијанских епских песама о Косовском боју. Повесноисторијску димензију књиге заступа, прво, утврђивање удела фолклора у градњи историјских ликова Стефана Дечанског и краља Милутина, а онда: опис начина транспоновања манастира Грачанице у народној традицији, с једне, и поглед на народне умотворине на Косову и Метохији данас, с друге стране.

За *Семанџиком божура* уследила је, 2011. године, збирка студија прелазничког интерпретативно-теоријског карактера *Траџом археџија*, усредсређена на утицај и рефлексе усмености у српској писаној речи 19. и 20. века, и то како поетске, тако драмске и прозне провенијенције, код писаца као што су, најпре, Стефан Стефановић, Његош и Лаза Костић, а после њих: Радоје Домановић, Јанко Веселиновић, Стефан Митров Љубиша, Стеван Сремац, Бора Станковић, Григорије Божовић, Иво Андрић, Десанка Мак-

симовић, а из најновијег доба Милисав Савић. Средиште ауторкиних интересовања представљају, при томе, функција и смисао магијскога и ритуалног у уметничкој епизи, фолклорни подтекст певања и приповедања, употреба народне семантике и архаичне симболике у српским нововековним остварењима приповедног и романеског типа.

Улога моста ка изворној теми, ка темељу суштинских проучавања Валентине Питулић (а то су народне умотворине настале у Старој Србији, на матичноме тлу нашега народа) припада расправама о поезици и значењима приповедака и путописа најаутентичнијег косовскометохијског писца Григорија Божовића. Трећа, дакле, књига Валентине Питулић, *Усменост и веродостојност*, штампана 2012. године, на свим нивоима осведочује њено основно научно опредељење: проучавање народног стваралаштва и општег духовног наслеђа Косова и Метохије. Наслови појединих радова – као уосталом и, гледано шире, видокрузи тематских целина – потврђују то на најбољи могући начин: „Између древних симбола и очувања идентитета”, „Усмено Косово”, „Светитељи и неимари”, „Паганско, хришћанско, народно” итд.

Најновија књига Валентине Питулић, *Саздаде се бела црква: српско народно стваралаштво Косова и Метохије*, објављена у Андрићграду 2018. године, сложенија је од свих у приказаном низу. Овде она хоризонту посматрања, анализе, закључивања и вредновања даје меру синтетичког представљања колико опште грађе, толико народно-историјских и поетских инстанција разматраног материјала и његове дубинске семантичке традиције.

На потпуност и синтетичност испитивања и представљања указује већ структура књиге, првенствено самозначећа расподела радова. Упоришне теме су: лирско и епско певање, садржаји и симболи текстова, имагинативна и етноантрополошка опредељења – народна самосвест, српски идентитет... Назначене теме огледају се у цитатним паралелама положеним уз наслове поглавља: „Заспала света Тројица”, „Сву ноћ ти несам заспала”, „Стаде муња даре дијелити”, „С војском ајде у поље Косово”, „То ми је црква Грачанка”, „Идеш у воденицу па сретнеш некога”, „Ко пије вино за славе Божје”. Сама пак фолклорна грађа, као „систем који почива на језику формуле”, осветљава се кроз утврђивање, разврставање и интерпретацију митских наслага, обредних слојева, присуства и дејстава паганског–старозаветног–новозаветног, кроз компаративно сагледавање процеса християнизације мотива и симбола, сакралних и земаљских простора егзистенције... значи – свих облика умотворног усменог стварања, развијања и народноуметничког моделовања свеукупног духовног наслеђа Срба на Косову и у Метохији.

При томе, комплексност научног прилаза озакоњује се посредством вишестепенога тематско-структурног повезивања с открићима и сазнањима из ранијих етапа истраживања. Примера ради, на рад о историјској семантици божура из прве књиге надовезује се студија о космогонијској симболици светог дрвета и, у преуређеној лирско-песничкој метафорици народне традиције, о магијским и митско-симболичким знамењима невена, јабуке, смиља, руже, босилка, здравца – све аналитички конкретизовано естетски саговорелим наводима. Штавише, својим студирањем семантике косовског биља Валентина Питулић у најмању руку проширује аспекте значења што су их у своје време установили Павле Софрић и Веселин Чајкановић.

Или, сада у епском смислу, троструко је постављена мрежа односа између прве, треће и четврте књиге. Као стожер *Семантике божура* јавља се тематски хомогена целина текстова посвећених Косовском боју, овако распоређених: Лазарево опредељење, Милошев подвиг, Вукова издаја, поприште, закаснили јунак, мајка Југовића, култ кнеза Лазара. Тако започет правац ауторкиних проучавања наставља централни круг радова њене треће књиге, *Усменост и веродостојност*, насловљен „Усмено Косово”. Обрађују се следећи мотиви: порекло јунака, ухођење турске војске, „брат од заклетве”, ток Косовске битке, узрок пропасти Српског царства, култ косовских јунака. У књизи *Саздаде се бела црква* цело једно поглавље синтетише претходне истраживачке резултате јединственим разматрањем под насловом „*С војском ајде на њоље Косово*: Откуд ли си незнана делијо. Епско певање на Косову и Метохији”. На сличан начин књиге Валентине Питулић повезују се преко теме косовских светитеља, неимара и манастира.

У подухвату оваквих размера не може се, наравно, бити нити остајати сам. Валентина Питулић, према томе, није у свом послу без претходника. Иван Јастребов, Дена Дебелковић, Владимир Бован – само су најизразитији међу њима, и то у оном смислу у којем основ, ширину и методски поступак њених испитивања, као својеврстан незаобилазни научни оријентир за истраживање, чување и тумачење значаја, значења и вредности вековитих усмених творевина српског народнога духа, представљају надизразне активности и монументално дело Вука Караџића.

То у једном виду. Своја истраживања и закључке донете у овој књизи Валентина Питулић, с друге стране, изводи теоријски и методолошки следећи најделотворнија достигнућа савремене српске и светске фолклористике, држећи се у првом реду оних сазнања која њеној науци пружају етнопсихологија, дубинска аналитика и културна историја. Најпретежнији ослонци тематско-

-интерпретативних открића Валентине Питулић у блискоме су дослуху пре свега с учењем Карла Густава Јунга о исконским сликама, архетиповима људске животне и стваралачке свести, али, на истом путу, нису јој далека ни схватања Мирче Елијадеа о светом и профаном, Владимира Пропа о моделативним системима обликовања усмених творевина, Клода Леви-Строса о еманацијама и деловању универзалних принципа и структура човекових подсвесних искустава и знања о свету.

Разуме се, домаћи и страни ослонци о којима је реч именују само оквир и смер трагања наше ауторке – они нису општи циљ њених подухвата. Њезине студије о обредној лирици са Косова и Метохије, о архаичним формама љубавних песама и посебној функцији „немог говора” преко ношње момка и девојке, а особито о светлосној симболици једнако сачуваној и у лирици и у епизи Косова и Метохије – сви ови моменти најуправније сведоче не само о посебности него и о оригиналности општег научноистраживачког приступа Валентине Питулић. Њена трагања за духовним извориштима сопственога народа, њена понирања у националну матрицу постојања и стварања најбоље, уосталом, исказује ауторкино објашњење метонимијске и метафизичке орбите израза „бела црква”, имена и атрибута који се уградио у наслов књиге. У студији „Између древних симбола и очувања идентитета” она то експлицитно каже:

Бела црква је у песама са Косова и Метохије ни на небу ни на земљи. Она преузима функцију града који вила у многим песама гради ни на небу ни на земљи. Стожер укупног духовног живота постаје управо црква. Митски нестварна, она престаје да буде грађевина од камена, већ духовна грађевина пред којом је је анонимни певач чудесно запевао „Сздаде се бела црква.”

Од исте пређе, само овога пута на подручју науке о народној књижевности, изаткана је најновија књига Валентине Питулић – истраживача, професора и националног прегаоца, изузетног у свакој од ових области.*

* Реч на промоцији књиге Валентине Питулић *Сздаде се бела црква: српско народно стваралаштво Косова и Метохије* (Андрићев институт, Вишеград 2018), која је одржана у Матици српској у Новом Саду, 4. фебруара 2020. године.